

Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego
w Warszawie

Polska Akademia Olimpijska
Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej”

**Spółeczno-edukacyjne oblicza
współczesnego sportu i olimpizmu**

**Wychowanie fizyczne i sport
dzieci wiejskich i w małych miastach**

**Socio-Educational Faces
of Contemporary Sport
and Olympism**

**Children's Physical Education and Sport
in the Countryside and in Small Towns**

Tom II

Redakcja naukowa:
Jerzy Chelmecki

Warszawa 2008

Robert Gawkowski
Uniwersytet Warszawski

**DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI SPORTOWYCH
Z PODWARSZAWSKICH MIEJSCOWOŚCI
JAKO ZWIERCIADŁO ŻYCIA
SPOŁECZNO-POLITYCZNEGO W II RP
ACTIVITY OF SPORTS ORGANIZATIONS
IN WARSAW SUBURBS AND TOWNS NEAR WARSAW
AS A MIRROR OF SOCIO-POLITICAL
LIFE OF THE SECOND REPUBLIC**

Abstract

The paper concerns activity of sports clubs in Warsaw suburbs and towns near Warsaw in the years 1918-39.

In the author's opinion, these clubs' were influenced by socio-political situation as well as ethnic relations. The majority of the abovementioned clubs were more or less connected with political organizations. A similar dependence is visible in the case of sports clubs in Warsaw in the time of the Second Republic (Polish Republic between the World War I and The World War II).

Osobom znającym historię nie trzeba tłumaczyć, jak ważną rolę w czasach II RP spełniał sport. Najważniejsze mecze obserwowało tysiące ludzi, a wśród nich nierzadko najwyżsi dostojnicy państwowi. Nakłady gazet sportowych sięgały nawet 50. tysięcy egzemplarzy, a w każdym mieście wojewódzkim działało od kilkudziesięciu do stu kilkudziesięciu organizacji sportowych. Wśród tych organizacji łatwo dopatrzeć się ich pewnego politycznego, światopoglądowego czy narodowościowego uzależnienia. Ta zależność doskonale widoczna jest na przykładzie kresowych miast czy miasteczek. Gdy na przykład dokładniej przyjrzymy się sportowym organizacjom we Lwowie, to już na pierwszy rzut oka widać ich zależność od polskiego, ukraińskiego, żydowskiego czy niemieckiego żywiołu narodowego¹. Widać także podległość odpowiednim centralom politycznym, od lewicy do prawicy. Zależność taką widać dobrze w stolicy², a także w małych miasteczkach i wsiach podwarszawskich. Przyjrzymy się zatem, jakie organizacje

¹ We Lwowie działały znane kluby mniejszości narodowych: żydowska „Hasmonea” czy ukraińskie TS „Ukraina” i „Sokół Batko”. Mniej znany był klub mniejszości niemieckiej SK „VIS”.

² R. Gawkowski (2007): *Encyklopedia klubów sportowych Warszawy i jej najbliższych okolic w latach 1918-39*, Warszawa, s. 361-390.

kształ
i Nov
Piase
Pia
wości
8 tysi
Żydzi
zakła
1934
chorr
nie sz
niow
miejs
ne by
sanac
zatrzy
zmar
z pol
hasła
różne
nas n

Fu
skarl
sied.

Pie
w 192
Miecz

³ W wy
bliczni
Kultur
kiej” p
⁴ E. i V
zeum l

kształtowały ruch sportowy w: Piasecznie, Włochach, Piastowie, Pruszkowie, Modlinie i Nowym Dworze, Otwocku oraz w Karczewie³.

Piaseczno

Piaseczno leży na południe od Warszawy, w latach międzywojennych było miejscowością (prawa miejskie od 1429 do 1870, i w 1916 r. ponownie przyznane) liczącą ok. 8 tysięcy mieszkańców. Nieznaczną większość z nich stanowili katolicy – ponad 4000. Żydzi stanowili grupę ponad 3000 mieszkańców. W mieście działało kilka mniejszych zakładów przemysłowych: Fabryka Wyrobów Stalowych, młyn parowy, kaszarnia. Od 1934 r. przez miasto przechodziła linia kolejowa Warszawa-Radom i w jej okolicy uruchomiono warsztaty kolejowe. Większość mieszkańców żyła z drobnego rzemiosła (głównie szewskiego)⁴. Tutejsza ludność polska, z dumą wspominała czasy powstania styczniowego, w którym piaseczyńscy patrioci wzięli udział. Podkreślano, że odebranie praw miejskich w 1870 r. było karą wymierzoną za patriotyczną postawę Piaseczna. Popularne były tu poglądy narodowej demokracji, która dopiero w 30. latach zaczęła czuć sanacyjną konkurencję. Tu właśnie w maju 1935 r. laweta ze zwłokami J. Piłsudskiego, zatrzymała się na kilkanaście minut, a postój ten przerodził się w manifestację ku czci zmarłego marszałka. Ludność żydowska, pozostawała pod dużym wpływem cadyka z pobliskiej Góry Kalwarii. Oba żywioły – ten polski i żydowski nie były podatne na hasła rewolucyjne. W niepodległej Polsce, obie grupy mieszkańców Piaseczna tworzyły różnego rodzaju instytucje oświatowe, kółka zainteresowań i sportowe. Rzecz jasna, nas najbardziej interesują te ostatnie.

Fot. 1. Zarząd gniazda „Sokoła” w Piasecznie ok. roku 1934; od lewej stoją: Jan Chruścicki – skarbnik, Józefa Skaryszewska, Aleksander Bieńkowski, Joanna Modrowska, Mieczysław Zieliński; siedzą od prawej: Jan Zieliński – naczelnik, Henryka Wasiewicz, Mieczysław Markowski – prezes, Irena Świątek – sekretarz

Pierwszą organizacją sportową było Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, powstałe w 1923 r. Głównym działaczem miejscowego „Sokoła” był znany mieszkańcom aptekarz Mieczysław Markowski. „Sokół” w pierwszych latach swego istnienia miał monopol na

³ W wyżej wymienionych miejscowościach przebadalem ruch sportowy, a efekty tych badań zostały upublicznione w formie książki (2008): *Sportowe tradycje warszawskich Włoch, Warszawa* oraz wykładów w Domu Kultury w Piastowie (3.04 2008) w Bibliotece we Włochach (20.09 2008) i cyklu artykułów w „Linii Otwockiej” pt. *Nieznane dzieje sportu otwockiego* (wrzesień-listopad 2008 r.).

⁴ E. i W. Bagiński (2001): *Szkice z dziejów miasta Piaseczna*, Piaseczno, a także informacje z lokalnego Muzeum Piaseczna.

kulturę fizyczną w Piasecznie. Mimo tego, wydaje się, że po zamachu majowym, padł w pewien spór z władzami państwowymi. Towarzystwu odebrano możliwość prowadzenia ćwiczeń o charakterze paramilitarnym⁵. Powodem tej nieufności było opozycyjne stanowisko „Sokoła” wobec przewrotu majowego i poparcie dla narodowej demokracji.

W latach 30. „Sokół” w Piasecznie rozwijał się nadal i co było nietypowe w programie mazowieckiego „Sokoła”, nacisk kładziono na piłkę nożną. W 1935 r. towarzystwo przystąpiło do rozgrywek WOZPN i tego samego roku awansowało do klasy B. W tym miejscu zwróćmy uwagę, że piłkarze z Piaseczna wykorzystali w pełni to, że miasteczko połączone zostało linią kolejową z Warszawą i Radomiem, co znacznie ułatwiało kontakty sportowe z innymi stołecznymi lub podwarszawskimi drużynami. Piłkarskie mecze elektryzowały publiczność, która tłumnie przychodziła na spotkania. Według stołecznej gazety sportowej niejednokrotnie na mecze przychodziło nawet 2000 osób (czyli 1/4 mieszkańców miasteczka!). Publiczność tutejsza do spokojnych nie należała i np. w 1936 r. w meczu z warszawskim „Makabi” „stała obrzucała graczy żydowskich kamieniami”⁶.

Co najmniej od 1932 r. w Piasecznie działało też ŻTGS „Makabi”. „Makabi” nie stanowiło alternatywy dla „Sokoła”, gdyż służyło wyłącznie ludności żydowskiej. Wydaje się, że oba piaseczyńskie kluby, mimo terytorialnej bliskości, niezbyt często kontaktowały się z sobą⁷. Makabeusze wołały grać ze sprowadzonymi innymi żydowskimi drużynami lub z klubami fabrycznymi, Sokoły zaś preferowały sportową rywalizację z sąsiednimi gniazdami.

W latach 30. w sportowym życiu Piaseczna pojawił się Związek Strzelecki „Strzelec”. Gorącym orędownikiem piłki nożnej w piaseczyńskim „Strzelcu” był jego kierownik Tomasz Jaroszyński. Klub ten był alternatywą dla „Sokoła” i grupował młodzież o poglądach sanacyjnych. Żadna z sekcji „Strzelca” w rozgrywkach państwowych udziału nie brała, a siła i operatywność działaczy strzeleckich w pełni dała znać o sobie... dopiero podczas wojny, gdy utworzyli znaną konspiracyjną drużynę⁸.

Włochy

Zupełnie inną historię mają położone ok. 10 km od centrum stolicy, Włochy. Dziś jest to dzielnica Warszawy, ale jeszcze w 1925 r. były niewielką osadą, liczącą nieco ponad 500 mieszkańców. W latach 1926-28, na skutek parcelacji majątku bogatej rodziny Koelichenów, Włochy zaczęły rosnać jak na drożdżach. W 1932 r. żyło tu 10000 mieszkańców, a w 1939 już dwa razy tyle. Pół roku przed wojną Włochy otrzymały prawa miejskie, a w 1951 zostały przyłączone do Warszawy.

Włochy wyróżniały się od innych podwarszawskich miasteczek, swym składem społecznym i zadziwiały jednolitością narodową. Jednym z warunków parcelacji majątku Koelichenów, było bowiem zastrzeżenie, aby ziemie wykupywały „jedynie osoby wyznania chrześcijańskiego”, co spowodowało, niemal zupełny brak Żydów. Nielicznie (ok. 2-3%) zamieszkiwali tu Polacy pochodzenia niemieckiego, głównie ewangelicy.

We Włochach zamieszkiwała inteligencja warszawska, urzędnicy państwowi, pracownicy PKP. Proletariat we Włochach stanowili pracownicy: zakładów maszyn rolmi-

⁵ Archiwum Państwowe w Górze Kalwarii, dokumenty „Sokoła” z 1926 r. (kopia w zbiorach autora).

⁶ „Nowy Sportowiec” 1936, nr 79, s. 3.

⁷ Boisko Makabi Piaseczno znajdowało się przy ul. Staszica, boisko Sokoła w okolicach dzisiejszego stadionu KS Piaseczno.

⁸ Praca zbiorowa (1987): *Historia piłkarstwa warszawskiego*, Warszawa, s. 38.

czych Orthweina (do 200 osób), Fabryki Świec Polo i największych Zakładów Elektromechanicznych „Era” (do 400 osób). W najbliższej okolicy działały też cegielnie. Kryzys gospodarczy lat 1930-36 stosunkowo łagodnie obszedł się z tą miejscowością, która reklamowała się jako „miasto-ogród”.

W wyborach 1930 r. ludność tutejsza w większości opowiedziała się za BBWR (80% głosów), a zauważalne poparcie miały tu także PPS dawna Frakcja Rewolucyjna (prosnacyjna lewica) i Narodowa Demokracja⁹.

W 1928 r. we Włochach z inicjatywy młodzieży OMTUR, powstał klub sportowy działający do dziś – „Przyszłość”. Jej członkowie – założyciele, należeli zapewne do tych socjalistów, którzy tak jak J. Piłsudski „wysiedli na przystanku niepodległość”. „Przyszłość” od samego początku była więc organizacją sportową chętnie biorącą udział we wszelkich propaństwowych uroczystościach, jak np. Święto Morza Polskiego. Podczas przyjazdu przez Włochy prezydenta I. Mościckiego, sportowcy i działacze „Przyszłości” stanowili trzon komitetu powitalnego. Warto też zauważyć, że wśród sportowców znajdowali się ewangelicy: Burchard, Miller, Redel.

Alternatywę dla „Przyszłości” miał tworzyć RKS „Orthweinianka”, jednakże proporcjonalnie wraz z kłopotami ekonomicznymi zakładu, słabła też działalność niewielkiego klubu robotniczego. Zapewne w 1931 r. „Orthweinianka” przestała istnieć.

Po wyborach brzeskich powstał we Włochach nowy ośrodek życia sportowego – TG „Sokół”¹⁰. Część sportowców „Sokoła” stanowili „uciekiniery” z „Przyszłości”, ale głównym inicjatorem i motorem był Czesław Kłoś, znany architekt i działacz sokoli, będący nawet naczelnikiem towarzystwa w całej Polsce. Domniemywać można, że „Sokół” grupował tych mieszkańców Włoch, którzy w wyborach 1930 r. opowiadali się za narodową demokracją i których raziło nadmierne podkreślanie swej postawy „propaństwowej” przez działaczy „Przyszłości”. Miejscowa gazeta z zakłopotaniem pisała o kłótniach tych dwóch najważniejszych klubów. Moim zdaniem, to właśnie ten spór, mający kontekst polityczny, powodował, że na lokalne derby przychodziło znacznie więcej widzów niż zwykle. Polityczne waśnie dodawały pikanterii sportowej rywalizacji. Naturalnie, prawdziwość tej tezy jest dziś niesprawdzalna, bo trzeba zaznaczyć, że oba zespoły siatkarskie reprezentowały dobry poziom („Przyszłość” grała nawet w siatkarskiej A-klasie), więc mecze takie i bez dodatkowego „politycznego smaczku” mogły cieszyć się powodzeniem.

Wzajemne animozje „Przyszłości” i „Sokoła” wraz z upływem czasu słabły, po kilku latach zstąpiła je sportowa przyjaźń i zdrowa rywalizacja. W „zakopaniu topora wojennego” pomogła też polityka większego zrozumienia między działaczami krajowych władz „Sokoła” i PUWFIPW, czego wyrazem był patronat marszałka E. Rydza Smigłego nad zlotem sokolskim w Katowicach w 1937 r. Warto, też zauważyć, że w czasie okupacji sportowcy obu klubów, stanowili rdzeń tutejszego konspiracyjnego zespołu piłkarskiego „Poszum”¹¹.

Piastów

Piastów na mapie Polski zaistniał dopiero w 1926 r., gdy połączono dwie osady: Utratę i Żdźary. Położony o kilka kilometrów dalej na zachód od stolicy niż Włochy, liczył zaledwie kilka tysięcy mieszkańców. Zatrudnienie dawały tutejsze Zakłady Kauczukowe i Akumulatorowe „Tudor”, a także warsztaty kolejowe pobliskiego Pruszkowa.

⁹ Wyniki wyborów (1930): „Wiadomości Włochowskie”, listopad.

¹⁰ „Przegląd Gimnastyczny Sokół”, 1931, nr 5, s. 90.

¹¹ R. Gawkowski (2008): *Sportowe tradycje ...op. cit.*, s. 30-48.

Właściciel „Tudora” Fryderyk Muller miał duży wpływ na losy miejscowości. Opiekował się chórem, Strażą Ogniową, klubem sportowym (którego znaczną część stanowili właśnie strażacy), był fundatorem nagród w wielu konkursach. Jego syn – Henryk, prezesował powstałemu w 1933 r. klubowi sportowemu KS „Tudor” Piastów, a małżonka prezesa – Róża Muller organizowała dla „swych” sportowców potańcówki. Opieka państwa Mullerów nie musiała być tylko czystym altruizmem. Straż Ogniowa była niezbędna w fabryce, a sprawność strażaków decydowała o przebiegu ewentualnej akcji ratunkowej. Wspieranie klubu sportowego dawało zaś możliwość promocji swoich wyrobów gumowych. Dlatego też klub z Piastowa miał zaskakująco silną i liczną sekcję kolarską, używano rowerów fundowanych przez Mullera i jeżdżono na oponach „Tudora”. W tym samym czasie w prasie sportowej sporo było ogłoszeń reklamowych firmy „Tudor”.

Po 1935 r. Muller zaczynał wspierać najlepszych krajowych kolarzy, co z pewnością lepiej służyło reklamie. Klub w 1936 r. znalazł się pod skrzydłami Związku Strzeleckiego i zmienił nazwę na „Strzelca”. Nie oznaczało to, że właściciel fabryki o „swych” sportowcach zapomniał. Nadal wspomagał klub, choć nie w tak zasadniczy sposób jak czynił to wcześniej¹².

„Strzelec” Piastów z pomocą miejscowych władz, a zapewne także pana Mullera, wybudował własny stadion, oddany do użytku w 1937 r. i mieszczący się w tym miejscu do dnia dzisiejszego¹³.

Klub z Piastowa chętnie brał udział w różnego rodzaju uroczystościach państwowych, świętując imieniny marszałka czy rocznicę jego śmierci. Trudno sobie wyobrazić, by klub wspomagany, z jednej strony przez fabrykanta Mullera, a z drugiej strony przez Związek Strzelecki, zrzeszał w swoich szeregach ideowych socjalistów, endeków czy innych zdecydowanych przeciwników sanacyjnej władzy.

Ludność Piastowa była zbyt mała by myśleć o stworzeniu jakiegokolwiek sportowej przeciwwagi dla piastowskiego „Strzelca”.

Pruszków

Pruszków w latach trzydziestych był znaczącym miastem w okolicach stolicy – mieszkało tu ok. 25 tysięcy mieszkańców, z czego ok. 7% stanowili Żydzi. Pruszkowianie znajdowali zajęcie w tutejszych fabrykach (Fabryka Ołówków, Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, cegielnie i fabryka fajansu oraz Zakłady Stowarzyszenia Mechaników Polskich). Spore zatrudnienie dawał węzeł kolejowy PKP. Od 1916 r. Pruszków miał prawa miejskie.

Sportowe życie Pruszkowa współtworzyło kilka klubów i towarzystw. Najstarszym było TG „Sokół”, powstałe jeszcze w 1905 r. Oficjalnie, przed I wojną działało krótko, ale już w 1924 r. reaktywowało swoją działalność z inicjatywy Stanisława Węglińskiego. Kilka lat później „Sokół” był najliczniejszym gniazdem w okolicy (ok. 400 druhow). TG „Sokół” Pruszków doczekało się olimpijki, a była nią Alina Cichecka startująca na igrzyskach w Berlinie w 1936 r. Towarzystwo miało w Pruszkowie swój stadion i kort tenisowy. Do dziś dnia, park, w którym mieściła się siedziba towarzystwa, nosi nazwę „Sokoła”. Organizacja cieszyła się tradycyjnie poparciem miejscowego kleru i polityków narodowych. Z tego też powodu, pruszkowski „Sokół” miał nieprzyjemności

¹² Niepublikowana kronika Bronisława Grabowskiego: *Album pamiątkowy pracy w pożarnictwie* cz. 1. Egzemplarz przechowywany w OSP Piastów.

¹³ (1938) *Jak powstał piękny stadion Zw. Strzeleckiego w Piastowie pod Warszawą*, „Strzelec”, nr 41.

w list
ta Pol
i symj
W
łem” i
ści zaj
skich i
najlep
Pru:
wystę
W p
zły opi
się wio
nego t
i był n
kilką se
wali dc
Spor
nie przy
co mon
w walce
uznała,
okrełow
pił rozła
okrełow
linii ZRS
W te
sportow
nacyjne
Pozyc
posiadaj
Polski w
Swoje
lat 20.) d
nazwie r
towców:
pożyczać
„Gwiazd
nym, mc
gład. W 1

¹⁴ „Przewo
¹⁵ Zmitolog
Pruszków, I
(2007):, En
¹⁶ M. Skwa
op. cit., s. 1

w listopadzie 1932 r., gdy na Święto Niepodległości z rozkazu miejscowego komendanta Policji przerwano uroczystość sokolą, zmuszając do rozejścia się ok. 450 druhow i sympatyków towarzystwa¹⁴.

W 1927 r. powstało Towarzystwo Cyklistów – Pruszków, współdziałające z „Sokołem” i prawdopodobnie wyrosłe z sekcji kolarskiej Towarzystwa. Zgodnie z nazwą cyklistów zajmowali się kolarstwem, a styl w jakim to robili znalazł uznanie w Związku Polskich Związków Sportowych i w 1938 r. Towarzystwo Cyklistów z Pruszkowa uznano za najlepszy klub kolarski w Polsce.

Pruszkowscy cykliści posiadali też dobrą sekcję szachistów, w latach trzydziestych występującą w szachowej A-klasie Warszawy.

W połowie lat 20. działało w Pruszkowie kilka dzikich drużyn, z których dwie znalazły opiekę w robotniczo-socjalistycznej formacji. Drużyna OM TUR i „Żbik” połączyły się wiosną 1928 r. tworząc RKS „Znicz”. Nowy klub od początku należał do socjalistycznego bloku klubów sportowych – Związku Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych i był na podwarszawskim terenie najważniejszym klubem robotniczym. „Znicz” miał kilka sekcji, ale największą popularność zdobyli sobie piłkarze, który w 1930 r. awansowali do A-klasy¹⁵.

Sportowcy „Znicza” wiernie uczestniczyli w prawie wszystkich spartakiadach ZRSS, karnie przychodzili na socjalistyczne wiece i manifestacje, ale... do czasu. W 1937 r. zaszło coś, co monografia „Znicza” spisana w czasach PRL, starannie ominęła. Futbolisci pruszkowscy w walce o ligę okręgową okazali się lepsi niż stołeczna „Skra”. Tymczasem centrala ZRSS uznała, że „Skra” „jest lepiej wyrobiona politycznie” i to ona powinna awansować do ligi okręgowej. Większość sportowców „Znicza” nie mogła się z tym pogodzić i w klubie nastąpił rozłam. RKS „Znicz” manifestacyjnie wystąpił z ZRSS i dopiął swego – zagrał w lidze okręgowej. Nieliczni, mocniej zideologizowani sportowcy, utworzyli nowy klub wierny linii ZRSS – ZZK Pruszków, ale ta sportowa formacja nie zanotowała żadnych sukcesów.

W ten sposób, w Pruszkowie pod koniec okresu międzywojennego, działały dwie sportowe, lewicowe organizacje: „Znicz” (zapewne będący w orbicie umiarkowanej sanacyjnej lewicy) i ZZK (będący nadal wierny PPS).

Pozycję propiłsudczykowską prezentował, założony w 1925 r. ZS „Strzelec” Pruszków, posiadający stojącą na dobrym poziomie sekcję łuczniczą (Z. Angelówna była mistrzynią Polski w 1928 r.) i gier sportowych (koszykarze w 1934 r. awansowali do A-klasy).

Swojego sportowego przedstawiciela miała także społeczność żydowska. Początkowo (poł. lat 20.) działała tu „Hasmonea”. W 1928 r. powstała RSWF „Gwiazda” i jak każdy klub o tej nazwie reprezentowała lewicowych sportowców (zblizona do Poalej Syjon-Lewica). Sportowców-socjalistów żydowskich w Pruszkowie było jednak za mało i klub czasami musiał pożyczać polskich graczy z zaprzyjaźnionego socjalistycznego „Znicza”. Aby nie zniknąć, „Gwiazda” Pruszków zdecydowała się porzucić lewicowy blok i stać się klubem apolitycznym, mogącym zrzeszać wszystkich pruszkowskich Żydów, bez względu na ich światopogląd. W 1930 r. klub przyjął nową nazwę, ŻKS Pruszków i działał dalej, choć bez sukcesów¹⁶.

¹⁴ „Przewodnik Gimnastyczny Sokół”, 1932, nr 11, s. 234.

¹⁵ Zmitologizowaną wersję historii RKS „Znicz” Pruszków podaje J. Ejaszewicz (1973): *50-lecie KS Znicza Pruszków*, Pruszków, s. 11-13 gdzie za datę powstania klubu uznaje się 1923 r. patrz także R. Gawkowski (2007): *Encyklopedia ...op. cit.*, s. 237-239 oraz 377.

¹⁶ M. Skwara (2007): *Pruszkowscy Żydzi*. Pruszków, s. 133; a także R. Gawkowski (2007): *Encyklopedia ...op. cit.*, s. 149

Modlin i Nowy Dwór Mazowiecki

W pierwszej miejscowości znajdował się silny bastion wojskowy i życie tej miejscowości toczyło się według garnizonowego kalendarza. Dlatego też działały tu jedynie wojskowe kluby: WKS Modlin, OYK – Modlin i Rodzina Wojskowa. Pierwszy z tych klubów powstał już w 1922 r., a jego prezesem był płk S. Burhardt – Bukacki. Klub miał sekcje piłkarską, ale najsilniejsze były sekcje wodne. W 1933 r. WKS Modlin wchłonął Wojskowy Klub Wioślarski Modlin, od tego momentu mając prężną sekcję wioślarzy (posiadającą swoją przystań z kąpieliskiem nad Narwią)¹⁷.

Dużo bardziej zróżnicowany był sport Nowego Dworu Mazowieckiego. Miasteczko to zyskało na znaczeniu na początku XIX w. kiedy wybudowano po sąsiedzku twierdzą Modlin. W latach 30. XX w. Nowy Dwór Maz. zamieszkiwało prawie 10. tysięcy mieszkańców, z czego ok. 50% stanowili Żydzi. Rozwijało się tu drobne rzemiosło, a handel korzystał z położenia miasteczka na ważnym szlaku komunikacyjnym (z linią kolejową prowadzącą do Warszawy) i na bliskości twierdzy.

Najstarszym klubem sportowym w Nowym Dworze było Nowodworskie Towarzystwo Wioślarskie działające od 1924 r. na wzorach o wiele starszego warszawskiego WTW¹⁸. Ok. 1930 r. powstały tu pierwsze robotnicze sportowe organizacje: polska Robotnicza Drużyna Sportowa (czasem występująca pod nazwą TUR) i żydowska – „Jutrznia” (związana z partią Bund). Żywoćność polskiego klubu była krótka, „Jutrznia” zaś, choć nieliczna, dotrwała do wybuchu wojny. Od 1936 r. jej piłkarska sekcja występowała w C-klasie¹⁹. W następnych latach powstawały tu kolejne żydowskie lewicowe kluby: „Kraft” (w 1933 r.) i „Hapoel” (w 1937 r.). Prawdopodobnie oba kluby zjednoczyły się w 1937 r. przyjmując nazwę „Hapoel” i były podporządkowane partii Poalej Syjon-Prawica²⁰.

W 1933 r. powstał z inicjatywy T. Koskowskiego w Nowym Dworze największy polski klub (działający do dziś) „Świt”. Pierwszym prezesem został J. Miernikow. Już rok po powstaniu „Świt” postarał się o wybudowanie prowizorycznego boiska i w tym samym roku piłkarze rozpoczęli swe występy w C-klasie²¹. Po dwóch latach awansował do B-klasy.

Na rok przed wybuchem wojny Nowy Dwór Mazowiecki miał aż trzy drużyny grające w B-klasie. Do „Świtu” dołączyły dwa rywalizujące z sobą kluby żydowskie: „Hapoel” i „Jutrznia”. W C-klasie grała, powstała w 1937r. „Nadnarwianka”, o której niewiele wiadomo²².

Otwock i Karczew

Otwock i sąsiedni Karczew to dwie położone na południowym wschodzie miejscowości. Ich struktura społeczna i narodowościowa była jednak zupełnie różna.

¹⁷ „Sport Wodny” 1930, nr 3, s. 90. WKW „w skutek braku odpowiedniego taboru” uprawiał wioślarstwo tylko turystycznie. W WKS Modlin działały także inne sekcje: lekkoatletyczna, narciarska, turystyczna. Jednak żadna z nich nie należała do związku sportowego.

¹⁸ Nowodworskie Towarzystwo Wioślarskie miało swoją siedzibę przy ul. Sukienniej.

¹⁹ *Biuletyn WOZPN z 03 sierpnia 1936 r.* Siedziba nowodworskiej „Jutrznii” mieściła się przy ul. Warszawskiej 14.

²⁰ Tamże. Siedziba „Hapoelu” mieściła się przy ulicy Zakroczymskiej 26.

²¹ Dzisiejszy „Świt” w swych materiałach propagandowych, z niezrozumiałych względów, za datę powstania podaje rok 1935. Wiadomości o nowodworskich klubach zaczerpnąłem od Zbigniewa Malinowskiego (Warszawa) jak również z *Biuletynu WOZPN z 20. stycznia 1936 r.*

²² *Biuletyn WOZPN z 19 kwietnia 1937 r.* R. Siedziba „Nadnarwianki”, przyjętej do WOPZPN w 1937r., mieściła się przy ul. Warszawskiej 3.

Otwocki
miejski
większość
wojski p
sko (tal
ne. jeśl
repreze
„Maka
ków po
tyzując
ty na g
ligowar
wyborc
„Gwiaz
wie zau
zazwyc
Pogl
zrzesza
Ziemi
i klub j
w 1934
jąc mł
semity.
obrony
W C
cje sp
z wym
styki.
najwy
dach p
przedst
W s
mieszk
cji kult
czy i st

²³ Nazwa
domość
Związek
²⁴ R. Ga
J. Rokiel
w przyg
W „Gw
W otwo
= J. Wi
Otwock
Jednym
funkcję

Otwock od końca XIX w. znany był jako uzdrowisko. W 1916 r. otrzymał prawa miejskie. Przed wybuchem wojny miasto zamieszkiwało ok. 20. tysięcy osób. z czego większość stanowili Żydzi (65-70%). Z wziętych pod uwagę w niniejszej pracy miejscowości podwarszawskich w Otwocku mieszkańcy żydowski stanowili największe skupisko (tak procentowo, jak i w wartościach bezwzględnych), i dlatego też nie będzie dziwne, jeśli klubów tej mniejszości narodowej znajdziemy najwięcej. Swoich sportowych reprezentantów miała lewica żydowska („Gwiazda”, „Hapoel”, „Jutrznia”) jak i prawica („Makabi”, „Bejtara” i „Nordyja”). Oczywiście stopień zaangażowania politycznego, członków poszczególnych klubów był różny. „Gwiazda” zrzeszała młodzież z reguły sympatyzującą z Poalej Syjon – Lewica i nierzadko radykalne poglądy jej członków balansowały na granicy prawa. W 1937 r. otwocka „Gwiazda” została nawet na jakiś czas zdelegalizowana. Radykalne poglądy reprezentowali też członkowie „Jutrznia”, zazwyczaj będący wyborcami socjaldemokratycznego Bundu. „Jutrznia” jednak w porównaniu z tutejszą „Gwiazdą” (zrzeszającą nawet do 200 osób) była klubem niewielkim i jej działalność ledwie zauważalna. Inaczej wyobrażali sobie swą lewicowość zawodnicy „Hapoelu” Otwock zazwyczaj sympatyzujący z umiarkowaną lewicą żydowską Poalej Syjon – Prawica.

Poglądy zupełnie inne reprezentowali zawodnicy „Bejtara”²³ i „Nordyji”. „Bejtara” zrzeszała prawicowo-narodową młodzież żydowską, gotową walczyć o państwo Izrael na Ziemi Świętej. Najprawdopodobniej w otwockim „Bejtara” nastąpiła reorganizacja i klub przyjmując polityczne podporządkowanie pod Nową Organizację Syjonistyczną, w 1934 r. zmienił nazwę na „Nordyja”. Oba żydowskie prawicowe kluby, przygotowując młodzież do walki o Izrael, nie zapomniały o sprawach bieżących – o walkę z antysemityzmem. W oparciu o „Nordyję” Otwock, tamtejsi Żydzi stworzyli grupę samoobrony²⁴.

W Otwocku, gdzie Polacy stanowili mniejszość, działały tylko dwie polskie organizacje sportowe Otwocki Klub Sportowy i Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Drugie z wymienionych powstało w 1932 r. i było niewielkim skupiskiem amatorów gimnastyki. Większą działalność prowadził OKS, będąc największym klubem Otwocka. OKS najwyraźniej stronił od polityki, a w jego szeregach znajdziemy sportowców, tak o poglądach prawicowych jak i lewicowych. Wśród sportowców OKS znajdziemy też kilku przedstawicieli inteligencji żydowskiej, będącej w dużym stopniu już zasymilowanej²⁵.

W sąsiednim Karczewie przeważała ludność rolnicza. Miasteczko to (ok. 3-5. tysięcy mieszkańców) zamieszkiwało niespełna 30% Żydów, którzy korzystali głównie z instytucji kulturalnych Otwocka. Społeczeństwo Karczewa w latach 30. miało charakter rolniczy i stąd sympatie do różnych formacji ruchu ludowego. W czasie II wojny światowej

²³ Nazwa „Bejtara” pochodzi od skrótu „Brit Trumpeldor”, czyli po hebrajsku „Związek Trumpeldora”. Wiadomości o żydowskim bohaterze Józefie Trumpeldorze por. [w]: A. Grabski, M. Wójcicki (2008): *Żydowski Związek Wojskowy*, Warszawa. Nazwa „Nordyja” pochodzi od syjonistycznego działacza Maxa Nordaua.

²⁴ R. Gawkowski (2008): *Nieznane dzieje...* op. cit., cykl artykułów w „Linia Otwocka” (2008) a także J. Rokicki, *Encyklopedia żydowskiego ruchu sportowego i turystycznego na ziemiach polskich w latach 1900-1950*, w przygotowaniu do druku. „Nordyja” Otwock posiadała sekcje: piłki nożnej, tenisa stołowego, boks. W „Gwieździe” Otwock działały sekcje: piłki nożnej, tenisa stołowego, boks, gier sportowych, kolarska. W otwockim „Hapoelu” były zaś sekcje: piłki nożnej, kolarska, gimnastyczna i tenisa stołowego.

²⁵ J. Wiśniewski (1999): *75 lat OKS Otwock*, Otwock, a także wiadomości uzyskane z Muzeum Ziemi Otwockiej i od Anny Szymańskiej-Petryk historyk – amator i kolekcjonerki pamiątek z dziejów Otwocka. Jednym z działaczy i sportowców żydowskich w OKS był Józef (Izaak) Razinowicz, pełniący w WOZPN funkcję sekretarza.

okolice były bastionem Batalionów Chłopskich. Sformalizowaną formą życia sportowego stworzył Związek Młodzieży Wiejskiej-Siew. Karczewskie koło sportowe ZMW zorganizowało mistrzostwa lekkoatletyczne już w 1930 r. i najprawdopodobniej było protoplastą dzisiejszego LKS „Mazur” Karczew.

W latach trzydziestych, mamy też sygnały o działalności TG „Sokół”, jednakże tak jak w przypadku Otwocka, była to działalność marginalna²⁶.

Przyglądając się bliżej organizacjom sportowym miejscowości podwarszawskich nie sposób nie zauważyć w nich zwierciadlanego odbicia życia społeczno-politycznego w całym kraju. Tam, gdzie sympatie narodowe polskiego społeczeństwa były duże, tam obserwujemy działalność TG „Sokoła”. Tam gdzie przeważały wpływy sanacyjne, tam działały kluby typu „Przyszłość” Włochy, czy „Strzelec”. W skupiskach robotniczych powstawały Robotnicze Kluby Sportowe, reprezentujące różny stopień lojalności wobec polityki J. Piłsudskiego. W Otwocku, gdzie przeważała ludność żydowska, tworzyły się kluby żydowskie, różniąc się znacznymi poglądami. Polacy, będący w Otwocku mniejszością, nie mogli pozwolić sobie na komfort tworzenia tak zróżnicowanego ruchu sportowego, przeciwstawiając środowiskom żydowskim neutralny światopoglądowo, stroniący od polityki OKS. Diametralnie inna sytuacja była w Pruszkowie, gdzie to Żydzi (będący w mniejszości) musieli stworzyć apolityczny klub – ŻKS Pruszków. Polska ludność Pruszkowa, mogła zaś tworzyć różniące się światopoglądowo kluby sportowe- endeckiego „Sokoła”, lewicowego „Znicza” i sanacyjnego „Strzelca”.

Z powyższych obserwacji wynika wniosek, przydatny dla badaczy historii kultury fizycznej a mianowicie, że sportowych organizacji II RP nie można badać ignorując życie społeczno-polityczne przedwojennej Polski.

²⁶ J. Lechowski, R. Skwara, F. Żebrowski (2002): *Dzieje Karczewa, barwami sportu opisane*, Karczew. Autorzy, zgodnie z tradycją klubową uważają, że „Mazur” Karczew powstał w 1942 r.; *Wiadomości o zawodach w 1930 r.* w „Siew” 1930, nr 24, s. 14-15 i nr 26, s. 13-14. Szerzej o tym pisałem w „Linia Otwocka” 2008, listopad.